

Śląski Ogród Botaniczny

O ROŚLINACH IMACZEJ

Część 7. Kwiaty

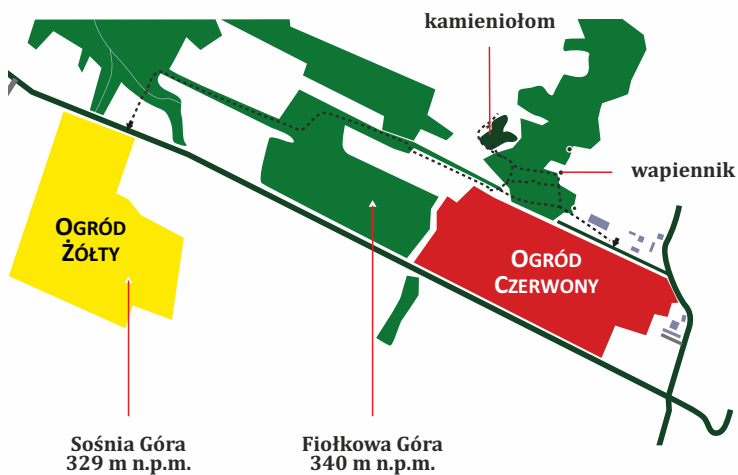
Inaczej...

W publikacjach z serii „inaczej” przedstawiamy sylwetki wybranych roślin w ujęciu nie tylko botanicznym. Dotychczas ukazało się osiem części. Docelowo ma być ich dziewięć.

Broszury z serii „inaczej” w kolejności hierarchicznej – różnej od kolejności wydawania.

1. Drzewa liściaste
 2. Drzewa iglaste i obce
 3. Drzewa owocowe
 4. Krzewy
 5. Pnącza
 6. Zioła
 7. Kwiaty
 8. Rośliny jednoroczne
 9. Rośliny dziwne i magiczne
- O drzewach inaczej
- O roślinach inaczej

broszura wydana
broszura w przygotowaniu

● roślinach inaczej

Część 7. Kwiaty

Kwiat w botanice to przekształcony i skrócony pęd roślin nasiennych, pełniący funkcję organu rozmnażania płciowego*. W niniejszej broszurze przedstawiamy kwiaty w rozumieniu potocznym, to jest rośliny niezdrewniałe (niebędące drzewami lub krzewami), których pędy (todygi) zakończone są barwnym kwiatem (też w rozumieniu niebotanicznym, bez podziału na kwiaty i kwiatostany). I chociaż bogactwo znaczeń kwiatów zarówno w biologii, jak i w kulturze popularnej jest właściwie niewyczerpalne, to ze względu na ograniczoną ilość miejsca zmuszeni byliśmy dokonać trudnego wyboru spośród dziesiątek taksonów trwale zadomowionych w polskiej tradycji. Mamy nadzieję, że wybór ten – całkowiec arbitralny – przypadnie P.T. Czytelnikom do gustu.

Spis treści

0 roślinach inaczej. Część 7. Kwiaty
Krótki wstęp
str. 1

Co to jest kwiat?
I z jakich części się składa
str. 2–3

Bukiet
Fasciculus florum
str. 8–9

Cykoria podróżnik
Cichorium intybus
str. 5

Stokrotka pospolita
Bellis perennis
str. 6

Dziewanna
Verbascum sp.
str. 12

Koniczyna
Trifolium sp.
str. 11

Poziomka pospolita
Fragaria vesca
str. 7

Śláz dziki
Malva sylvestris
str. 10

Fiolatek
Viola sp.
str. 4

Oset
Carduus sp.
str. 13

Mniszek pospolity
Taraxacum officinale
str. 15

Dziurawiec zwyczajny
Hypericum perforatum
str. 14

Jeszcze jedno spojrzenie...
Czyli krótkie podsumowanie
str. 16

* Definicja według hasła **KWIAT** (str. 534) w ENCYKLOPEDII POPULARNEJ
PWN. WYDANIE 40, Warszawa 2020.

Co to jest kwiat?

I z jakich części się składa

Kwiat – organ służący roślinom do wytwarzania nasion – w pełni rozkwitu jest symbolem wspaniałości natury w szczytowym momencie jej rozwoju. Jest kojarzony z pięknem, młodością, wiosną, duchową doskonałością i pokojem, a czasem z próżnością i miłością własną. Niezależnie od wielkości, kształtu i koloru kwiaty okrytonasiennych są zbudowane z tych samych elementów: płonnych (działek kielicha i płatków korony) oraz płodnych (pręcików i słupków). Podlegają licznym modyfikacjom i występują w niezliczonych wariantach.

Kolory

Kwiaty zapylane są nie tylko przez owady, ale także przez ptaki i nietoperze. Okazuje się, że różni zapylacze preferują inne kolory

kwiatów: 1. owady nocne (ćmy i chrząszcze) i nietoperze, 2. muchówki i chrząszcze, 3. muchówki i pszczoły, 4. pszczoły, 5. motyle i pszczoły oraz 6. ptaki.

płatki (tepale) mają różną barwę w zależności od odmiany i mogą różnić się od koloru trąbki

znamię słupka*

przypominające sitowie wąskie liście

szyjka słupka*

przykoronek

łodyga

pręcik – część męska kwiatu

pylnik

nitka pręcika

zalążnia*

zalążki*

*słupek – część żeńska kwiatu

dno kwiato

płatek (tepala) – u żonkila nie ma ścisłego rozróżnienia na płatki korony (zazwyczaj barwne) i działki kielicha (zielone), zamiast tego mamy sześć barwnych płatków nazywanych tepalami

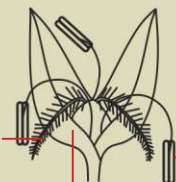
Kwiat żonkila

Kwiat żonkila (*Narcissus jonquilla*) – symbolu wiosny – jest kwiatem doskonałym. Oznacza to, że zbudowany jest z części męskiej (produkujące pyłek pręciki) oraz żeńskiej (słupek z zalążnią, w której po zapłodnieniu powstają nasiona). Zawiera także modyfikacje takie jak obecność trąbki i tepali.

Kwiaty wiatropylne

Kwiaty traw i turzyc mają specyficzną budowę. Ich okwiat jest zredukowany, a pręciki i słupki przystosowane do „współpracy” z wiatrem.

pierzaste znamię słupka do wyłapywania pyłku

duże pylniki – produkują ogromne ilości pyłku

plewka

przykoronek (trąbka) – charakterystyczny dla żonkili twór, powstający z przekształcenia płatków korony, pełni funkcję dekoracyjną, wabiącą owady, które przenosząc pyłek pomiędzy kwiatami, pełnią rolę zapylaczy

podsadka – sucha, pergaminowata struktura, która otacza pąk kwiatowy przed rozkwitem

kwiat groszku pachnącego (*Lathyrus odoratus*) o symetrii grzbiecistej

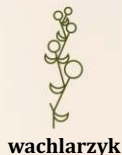

kwiat dzikiej róży (*Rosa canina*) o symetrii promienistej

oś symetrii

Kwiatostany

Niektóre rośliny, jak żonkil, mają kwiaty pojedyncze na szczytach długich łodyg. Inne mają kwiaty skupione w grupach, tworzących kwiatostany. Oto kilka przykładów:

Symetria kwiatu

Możliwość podziału kwiatu na dwie lustrzane połowy wzdłuż jednej lub wielu wyobrażonych osi nazywamy symetrią kwiatu. Istnieją dwa typy kwiatów symetrycznych: 1. kwiaty grzbieciste – o tylko jednej osi symetrii oraz 2. kwiaty promieniste – o przynajmniej dwóch osiach.

Fiołek

Viola sp.

Niepozorny fiołek (znany dawniej jako **fiołek**, **fiołeczek** albo **fijolinka**), zakwita słodko pachnącym kwiecikiem wszędzie tam, gdzie to tylko możliwe, nawet na nagich skałach. Ukryty blisko przy ziemi, stał się symbolem pokory i skromności. Flora Polski obejmuje sporo ponad dwadzieścia gatunków fiołków. Do najbardziej znanych należą: **fiołek polny** (*Viola arvensis*), **f. leśny** (*V. reichenbachiana*), **f. Rivina** (*V. riviniana*) oraz **f. trójbarwny** (*V. tricolor*).

Bratki

Odmiany ozdobne fiołków należą do gatunku **bratek ogrodowy** (*Viola × wittrockiana*). Nazwa **bratki** jest zazwyczaj używana w liczbie mnogiej – bo niemal nigdy nie sady się ich pojedynczo – i nawiązuje do ich pokrewieństwa. Mamy więc: **bratki**, **braciszki** oraz **siostrzyczki**, a czasem jakby pozbawione rodziców – **sierotki**. Angielskie dziewczęta widziały w nim ludzką twarz i nosiły go, aby zapewnić sobie miłość ukochanego.

kolory kwiatów bratek mają daleko większe spektrum barw (niemal pełna gama) niż ich dzicy przodkowie (biały, żółty i liczne odcienie fioletu)

panny wiły kiedyś z fiołków wianki, a odwaru z płatków używały jako fioletowego barwnika

„Aniołek, **fiołek**, róża, **bratki**. Powiedz

dzieweczko ile masz latek? Raz, dwa, **trzy** – wychodź ty!
tradycyjna wylicznanka

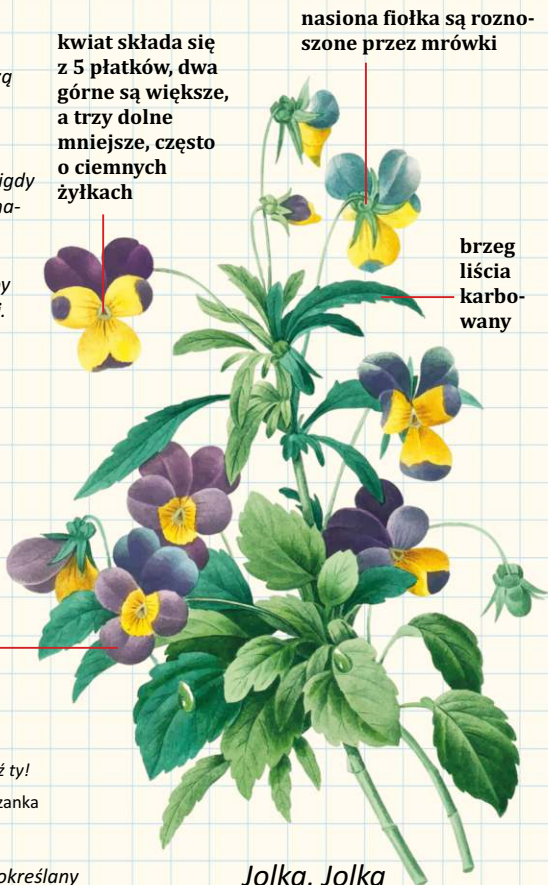
Kapral Fiołek

Cesarz Francuzów Napoleon I Bonaparte bywa określany mianem Kaprala Fiołka (franc. *Caporal Violette*), ponieważ tuż po zesłaniu na Elbę miał obiecać przyjaciółom, że pojawi się we Francji razem z fiołkami (to jest wczesną wiosną). Słowa zresztą dotrzywał, przybywając 1 marca 1815 r. na Riwierę Francuską i rozpoczynając najstłynniejsze 100 dni w dziejach świata.

kwiat składa się z 5 płatków, dwa górne są większe, a trzy dolne mniejsze, często o ciemnych żyłkach

nasiona fiołka są roznoszone przez mrówki

brzeg liścia karbowany

Jolka, Jolka

Fiołek utrwalił się w dwóch polskich imionach kobiecych: **Jolanta** (z gr.) i **Wiolet(t)a** (z łac.).

Napoleon Bonaparte (1769–1821) jako „bóg wojny” na monecie 20 franków z 1810 r.

Cykoria podróżnik

Cichorium intybus

Oryginalna polska nazwa tej rośliny – **podróżnik**, a właściwie **przydrożnik** (bo rośnie przy drodze) – związana jest z miejscem, z którego zbierać go miały kiedyś czarownice. Inne jej nazwy to **miedzchnik** i **granicznik** (od miedzy-granicy). Współczesne jej miano – cykoria – jest natomiast pożyczką z nazwy łacińskiej, którą można przetłumaczyć jako „idę polem”.

niebieskie
kwiaty
języczkowate
z pięcioma
ząbkami
płowieją pod
wpływem
deszczu

Św. Piotr klucznik – szkic z końca XIX w., aut. T. Kittelsen

Piotrowe batogi

Gdy macha się łodygami cykorii – szwiszczą jak bat. Sporządzonymi z nich batogami gniewliwy św. Piotr przeganiać miał zagrażające podróżnym diabły. Stąd nazwy ludowe, takie jak **bicz św. Piotra**

łodyga zawiera sok mleczny

Koszyczki kwiatowe cykorii otwierają się około godz. 6.00, a zamykają w południe, a przy pochmurnej pogodzie również później.

kwitnąca cykoria zatknięta za strzechę miała strzed dom przed epidemiami

Od XVIII w. prażony korzeń cykorii wykorzystywany jest jako namiastka kawy – jest jednym ze składników kawy zbożowej. Dziś uprawia się różne odmiany botaniczne: cykoria korzeniowa (*C. intybus* var. *sativum*) dostarcza inuliny zastępującej skrobię w diecie cukrzyków, a z młodych liści cykorii sałatowej (*radicchio*, *C. intybus* var. *foliosum*, na zdj.) przyrządza się smaczną sałatkę.

Stokrotka pospolita

Bellis perennis

Ta malutka, niepozorna bylina jest symbolem skromności. Jeszcze śnieg prósy, a ona już zakwita. W tradycji ludowej stokrotkę łączono z panną (dziewczyną), dlatego wito z niej pierwszokomunijne wianki i wianeczki na oktawę Bożego Ciała. Dodawano ją także do „ziela” na Matki Boskiej Zielnej i ślubnych wiązanek.

„Kocha, lubi,
szanuje, nie chce,
nie kocha,
żartuje!

wróżba-wyliczanka
miłosna

nocą, gdy jest zimno, koszycki
kwiatowe są zamknięte

urocze „kwiatki” stokrotki
nadal są popularnym
motywem zdobniczym
na pisankach

Wielkanocny kwiatek

Aby szczęśliwie wyjść za mąż, panny zrywały stokrotki w Wielki Piątek, obrywając ich płatki w rytm wróżby-wyliczanki. Same stokrotki powstać zaś miały z łez, które św. Maria Magdalena wylała w poranek wielkanocny.

Kwiatowe koszyczki

Popularny kwiat stokrotki jest tak naprawdę kwiatostanem – koszyczkiem złożonym z dwóch rodzajów kwiatów: 1. żółtych kwiatów rurkowych wewnątrz oraz 2. języczkowych na brzegu.

↑ Kwiaty rurkowe (1) doskonale, licznie (ponad 100) z pręcikami i nektarnikami wewnątrz rurki; języczkowe (2) – żeńskie, wabią owady, jest ich zwykle 20–50, u odmian ozdobnych – ponad 100

bywa, że kwiaty po zimnych
nocach przebarwiają się
czerwonawo

pojedyncza „łodyga” jest tak
naprawdę szypułką
kwiatostanu

Oko dnia

Angielska nazwa stokrotki „daisy” powstała od słów Day’s eye, czyli „oko dnia”, bo kwiat zamyka się na noc. Jest to także nieoczywiste zdrobienie imienia Mary (Maria), tak jak u księżnej Pszczyńskiej Marii Teresy Hochberg von Pless – popularnej także dziś księżnej Daisy von Pless.

Daisy von Pless (1873–1943) – koloryzowana fotografia z 1898 r.

Poziomka pospolita

Fragaria vesca

Poziomka (bo rośnie nisko, po ziemi) lub **pozimka** (bo pojawia się wczesną wiosną, zaraz po zimie) w polskiej tradycji ludowej „niejednego biedaka od głodu uratowała”. Jej drobne czerwone owoce stanowiły ważne uzupełnienie codziennego, często uboższego pożywienia mieszkańców dawnej wsi, zwłaszcza na przednówku (V–VI). Niecodzienna zdolność poziomki do jednoczesnego kwitnienia i owocowania nadawała jej właściwości leczniczych – okładami z niej leczono egzemy skórne, a naparami – kaszel i gorączkę.

„To nie jest **dobry pomysł**, żeby poślubić dziewczynę, która chce truskawek w styczniu.
przysłowie bałkańskie

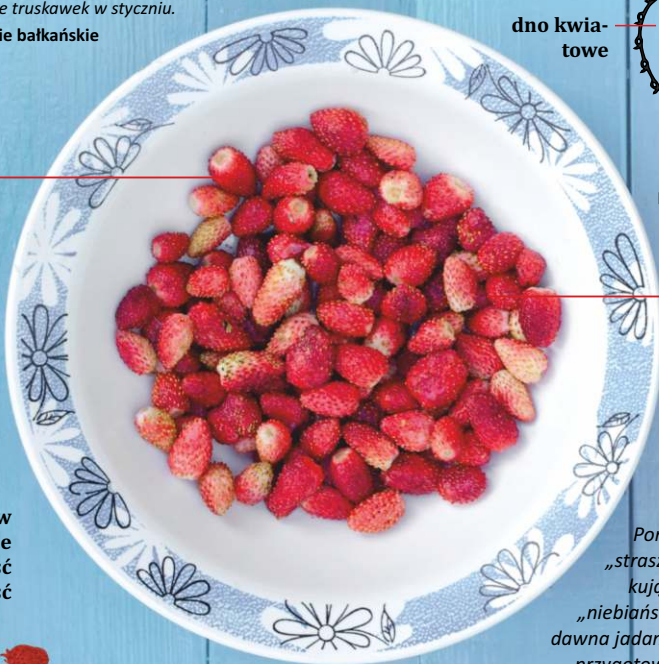
ze względu na wygląd owoców poziomkę nazywano czerwoną jagodą lub jagodnikiem, ale dla botaników nie są one jagodami, lecz owocami zbiorowymi

biel kwiatów symbolizuje dziecięcą czystość i niewinność

Przyjemny, delikatny zapach poziomki

był dla naszych przodków zapachem raj. Jej owoce uważano za pokarm zbawionych, szczególnie dusz zmarłych dzieci, jakby w nawiązaniu do letnich wypraw wiejskiej diatwy na poziomki.

↑ owoc zbiorowy poziomki w przekroju podłużnym

na mięsistym, czerwonym dnie kwiatowym osadzone są owocki (orzyszki)

klasykne połączenie truskawek (poziomek) ze śmietanowym kremem powstało już w XVI w.

Anielsko dobre

Ponieważ poziomki są „strasznie dobre”, a smakują, jakby były jakimś „niebiańskim jedzeniem”, od dawna jadało je na surowo lub przygotowywano z nich soki, konfitury, galaretki i wina. Dziś miejsce dzięki poziomki zajęła wprowadzona do uprawy w XVIII w. **truskawka** (poziomka truskawka, *Fragaria* × *ananassa*). Jej duże, smaczne owoce, które można jeść przetworzone, są popularnym składnikiem ciast i deserów z kremem.

Bukiet

Fasciculus florum

Kwiaty, będące ozdobą pól, lasów i ogrodów, nawet pojedynczo niosą ze sobą duży ładunek symboliczny, który wzrasta jeszcze, gdy występują w grupach – bukietach. Te ułożone w ozdobny sposób wiązanki* od najdawniejszych czasów towarzyszą ludziom w celebracji ważnych świąt dorocznych i uroczystości rodzinnych. Duże znaczenie miały zwłaszcza w obrzędach weselnych. Do dziś bukiet ślubny jest symbolem tego wielkiego dnia, choć dawniej panna młoda cała stroiła się w kwiaty.

* sztuka ozdobnego układania kwiatów to **florystyka** lub **bukieciarstwo**

lin (*Linum* sp.) to roślina uprawna, dziczejąca, lubi suche, nasłonecznione stanowiska

rudbeckia (*Rudbeckia* sp.) w naturze porasta prairie Ameryki Płn., popularne w Polsce rudbeckie ogrodowe są w pełni mrozoodporne

pędy traw święcono z myślą o zwierzętach gospodarskich (bydło i owce)

Ziele

Wiązankę przeznaczoną do święcenia w dniu Matki Boskiej Zielnej (właśc. Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, 15 VIII) nazywa się ziele.

W skład tego bukietu wchodzi „każda trawka, każdy kwiatek i ziółko”. Kiedyś dbano o to, by był jak największy. Poświęconym kwiatom i ziołom przypisywano dawniej szczególną moc leczenia chorób u zwierząt i ludzi oraz chronienia przed różnego rodzaju nieszczęściami. Na ilustracji przedstawiono tradycyjny bukiet ziele, który zawiera kwiaty polne i ogrodowe, zioła, trawy, pędy zbóż i owoce.

Polne kwiaty są tutaj reprezentowane przez **jastruna właściwego** (*Leucanthemum vulgare*), czyli znaną z ogrodów margaretkę.

Ziele, jako wciąż żywa tradycja, podlega zmianom. Coraz częściej dominują w nim, zwłaszcza w wersji „miejskiej”, kwiaty ogrodowe i te dostępne w handlu, tj. **dalie** (georginie, *Dahlia* sp.) i **słoneczniki ozdobne** (*Helianthus* sp., rys.)

owoce jarzębiny (*Sorbus aucuparia*) można zjeść po ugotowaniu

na
ogrom
ludowej.
maści i okłady
Przedstawion
(*Anethum graveolens*)
o działaniu roz
roś

Bukiet ziele częs
wzbogacano o t
rocznymi owo
takimi jak jabłko
laskowe (B.),
poświęceniu z
wróżbę zdrowia
zaś dzielono
zwierzęt

Rośliny lecznicze
 zywane ziołami miały
 duże znaczenie w medycynie
 Sporządzano z nich napary,
 o szerokim spektrum działania.
 Na ilustracji **koper ogrodowy**
 (Foeniculum vulgare) jest cenną rośliną leczniczą
 (skurczowym i uspokajającym, a także
 rośliną przyprawową (koperek).

z lawendy (*Lavandula* sp.)
 otrzymuje się olejek
 ważny w przemyśle
 perfumeryjnym

Wianek
 Splatanie pol-
 nych kwiatów
 na kształt koła
 jest popularną dzie-
 cięcą zabawą, a same
 wianki mają, podobne do
 bukietu, znaczenie ob-
 rzędowe. Wyplatane
 z dodatkami ziół święci
 się w Oktawie Bożego
 Ciała, natomiast wianki dla
 dziewczynek na pierwszą
 komunię świętą plecie się
 tylko z białych
 kwiatów.

pszenica (*Triticum*
 sp., 1.) i **owies**
 (*Avena* sp., 2.) to
 przykłady zbóż

koniczyna (więcej
 na str. 11) jest
 pospolitą rośliną
 miododajną

przegorzan
 (*Echinops* sp.) po-
 chodzi z basenu
 Morza Śródziem-
 nego, w Polsce
 uprawiany jest już
 od XVI w.

liczne
 koszyczki
 kwiatowe
 ułożone
 w wiechę

Obecność **nawłoci kanadyjskiej** (*Solidago
 canadensis*) we współczesnych wiązankach ziela
 jest przykładem zmian, jakie zaszły we florze
 Polski w ostatnich dwustu latach. Ta amery-
 kańska roślina od XIX w. rozprzestrzeniła się na
 naszych obszarach intensywnie, wypierając
 rodzime gatunki, chociaż nie jest
 oficjalnie uznawana za inwazyjny
 gatunek obcy (IGO).

wrotycz pospolity
 (*Tanacetum vulgare*)
 służył dawniej do odro-
 baczania ludzi i bydła

**kwiat
 magnolii**

↑ **ikebana** –
 japońska sztuka
 układania kwiatów

Śluz dziki

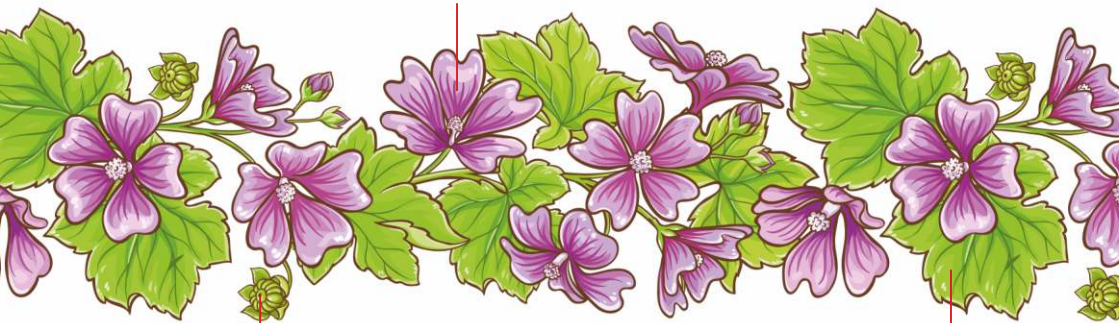
Malva sylvestris

Śluz upodobał sobie miejsca nasłonecznione, ciepłe i suche. Można go spotkać na przydrożnych nieużytkach, rumowiskach i pustkowiach. Kiedy kwitnie, a kwitnie bardzo długo (VI–X), widać go z daleka. To wszystko dzięki jego pięknym, różowym kwiatom. Inne znane w Polsce ślazu to m.in. **ś. zygmarek** (*M. alcea*) o palczastych liściach i płóży **ś. zaniedbany** (*M. neglecta*) o białych kwiatach.

Malwa w ogrodzie

Śluz dziki jest nazywany czasami *dziką malwą*, ale nie jest to przodek sadzonej w ogrodach **malwy** nazywanej też *topolówką* (*Alcea sp.*).

płatki korony z wyraźnymi żyłkami są sercowato wcięte na szczycie

owoc – rozłupnia złożona z 6–15 jednonasiennych rozłupek, otulony trwałymi działkami kielicha

Babski chlebek

Charakterystyczne, spłaszczone owoce ślazu przypominają krążek sera lub bochenek chleba. Dlatego są nazywane „krążkami”, „serkami” albo „(babskimi) chlebkami”. Są w pełni jadalne. Najlepiej smakują niedojrzałe, jeszcze zielone – są chrupiące, lekko orzechowe, słodkawe, z delikatnym śluzowatym posmakiem. Uwielbiana niegdyś przez dzieci, dziś już trochę zapomniana dzika przekąska z polskich pól i łąk.

owoc po dojrzeniu brązowieje i rozpada się

Niebieskofioletowa

Z kwiatów ślazu o ciemniejszej barwie sporządzano barwnik spożywczy o niebieskofioletowym odcieniu. Używano go do nadania koloru winom, nalewkom i herbatom owocowym.

brzegiem faliste, klapowane (3–7) liście zawierają śluz, który łagodzi kaszel; świeże liście przykładano na rany

Prawoślaz lekarski

Althaea officinalis
Surowcem zielarskim tej podobnej do ślazu rośliny jest **korzeń** (*Althaeae radix*). W dawnych czasach podgrzewano go z cukrem, otrzymując delikatną, słodką masę, znaną powszechnie jako **pianka marshmallow**. Obecnie ten popularny deser przygotowywany jest na bazie żelatyny.

↑ **prawoślaz lekarski** na albańskim znaczku z 1973 r.

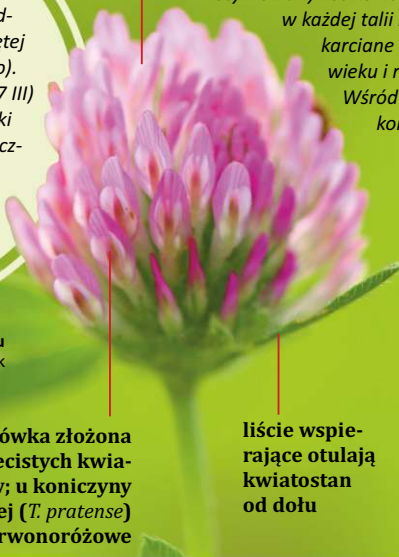
doskonała roślina miododajna

Według legendy św. Patryk z pomocą koniczyny (shamrock) wyjaśnił Irlandczykom koncepcję Trójcy Świętej (Ojca, Syna i Ducha Świętego). Dlatego w dniu św. Patryka (17 III) przypinają oni świeże gałązki trójlistnej koniczyny (lub sztucznego shamrocka) do kłapy marynarki albo swetra lub przymocowują do kapelusza.

Św. Patryk w stroju biskupim – rysunek z 1900 r.

kulista główka złożona z grzbiecistych kwiatów; u koniczyny łąkowej (*T. pratense*) czerwonoróżowe

Stylizowany liść koniczyny można znaleźć niemal w każdej talii kart. Współczesne symbole karciane ustaliły się we Francji w XV wieku i rozprzestrzeniły po Europie. Wśród symboli jeden z nich to liść koniczyny, która po francusku nazywa się trèfle.

kier – symbolizuje duchowieństwo

pik – włócznia, reprezentuje rycerstwo

karo – oznacza bogactwo i symbolizuje kupców

trefl – symbolizuje rolnictwo i lud wiejski

Koniczynoróżnorodność

W Polsce występuje około 20 gatunków koniczyny, zarówno dziko rosnących, uprawnych, jak i dziczejących. Oto kilka z nich: 1. **koniczyna biała** (*T. repens*) o pachnących kwiatach i rozestanych, korzeniących się łodygach, 2. **k. polna** (*T. arvense*) o kosmatych gałązkach i różowych kwiatkach i 3. **k. białoróżowa** (*T. hybridum*) o kwiatkach białych, później różowiejących.

Koniczyna

Trifolium sp.

Korzenie koniczyny mają małe brodawki, w których żyją bakterie wiążące azot z powietrza (bo gleba to niemal w 20% powietrze). Dostarczają one roślinie substancji odżywczych, używając jednocześnie glebę. Dlatego wysiewa się ją na lichych polach, by poprawiła ich jakość oraz dostarczyła pokarmu dla zwierząt i... ludzi. W ostateczności można bowiem koniczynę zjeść jak kapustę, tak m.in. ocalili swe życie mieszkańcy Śląska podczas głodu w 1847 r.

liść trójlistkowy

„czterolistna” koniczyna jest popularnym symbolem szczęścia

Dziewanna

Verbascum sp.

W nazwie tej – rosnącej na słonecznych nieużytkach byliny – pobrzmiewa dziewczyna. Jej pachnące, jasnożółte kwiaty przywodzą na myśl piękną pannę – „pannę jak dziewannę”. Uważano, że posiada „dziwną moc”, a z ponad dziesięciu gatunków u nas występujących najczęściej spotkać można: **dziewannę drobnokwiatową** (*V. thapsus*), **dz. pospolitą** (*V. nigrum*) i **dz. wielkokwiatową** (*V. densiflorum*).

Piękna boginka

Marcin z Urzędowa (XVI w.) wyprowadzał nazwę dziewanny od słowiańskiej Dziewanny – bogini lata – wymienionej u Jana Długosza (Kroniki, 1455–1480). Pozostałościami kultu jej siostry Marzanny – bogini zimy – miał być, żywy do dzisiaj, zwyczaj topienia (albo palenia) słomianej kukły w pierwszym dniu wiosny (21 III).

Prosta jak świeca

Dziewanna postrzegana była jako *bardzo ładna i dostojna*. Jej gęsto ukwiecone duże łodygi porównywano do warkocza, a bardzo jasne, żółte kwiaty kojarzono z zapaloną świecą. Ponieważ smukłe kwiatostany dziewanny rosną prosto do góry – naparami z jej ziela leczono krzywicę u dzieci.

Żerowisko

Na roślinach dziewanny często spotyka się nakrapiane gąsienice (1.) kapturnicy dziewannówki (*Cucullia verbasci*) – brązowego motyla (2.) z rodziny sówkowatych.

z gęstości kwiecia dziewanny wróżono kiedyś urodzaje zbóż

kwiaty zebrane w pęczki tworzą kłosokształtny kwiatostan

korona zamyka się wczesnym popołudniem

ponieważ kwiatostany dziewanny są bardzo długie (20–60 cm), najpierw otwierają się dolne kwiaty; pszczoły i trzmiele odwiedzają je regularnie o dołu do góry

Aby pozbyć się ze stodoły niechcianych myszy i szczurów, wieszano pęki suszonej dziewanny (najlepiej poświęconej i z korzeniami) w czterech jej rogach lub wrzucano ziele do legowisk tych gryzoni.

Oset

Carduus sp.

Większość ludzi nie odróżnia rozmaitych gatunków roślin z rodzaju *Carduus* – oset (takich jak **o. kędzierzawy** *C. crispus*, **o. zwisły** *C. nutans*) oraz *Cirsium* – **ostrożeń** (**o. polny** *C. arvense*, **o. lancetowaty** *C. vulgare*) i wszystkie je nazywa po prostu ostami. Każdy z tych gatunków ma wszak kolczasto zakończone liście i purpurowe koszyczki kwiatowe na szczytach pędów.

Oset w heraldyce

Oset w heraldyce jest chrześcijańskim symbolem grzechu i odkupienia.

Reprezentuje także surowość i odwagę. Jest narodowym symbolem Szkocji – krzyk wrogów po nadeptnięciu na oset miał obudzić Szkotów i uratować im życie.

każda kłapa liścia kolczasto zakończona

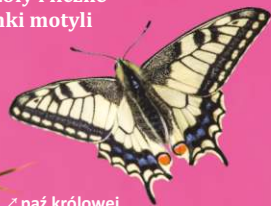

Wszelkiego rodzaju osty są jednymi z najbardziej uciążliwych chwastów. Nawet niewielka ich ilość może poważnie szkodzić uprawom zbóż. Nic więc dziwnego, że postrzegano je jako „diabelskie nasienie”. Oset, według jednej z legend, miał stworzyć sam Lucyfer (jakby papugując Pana Boga), według innej miał przypaść władcy piekieł za sprawą Michała Archanioła, który oszukał diabła, odbierając mu owies (cenne zboże, którego był właścicielem) w zamian za bezwartościowy chwast.

Św. Michał Archanioł pokonuje Diabła – rzeźba z drewna dębowego, 1520 r.

łodyga mniej lub bardziej kolczasta, u ostów często owłosiona

kwiaty zapylane są przez owady; obficie wydzielają nektar w godzinach przedpołudniowych, wabiąc pszczoły i liczne gatunki motyli

paź królowej
Papilio machaon

Na dobre masło

Aby masło dobrze się udało, gorącym odwarem z ostu płukano maselnice, w której ubijano śmietankę, a chłodnym – pojono krowy.

liście zawsze kolczaste, u ostów niepodzielone lub pierzastodzielne, u ostrożeń – kłapowane

Dziurawiec zwyczajny

Hypericum perforatum

Powszechna nazwa dziurawca oznacza roślinę, której liście wyglądają, jakby ktoś (najpewniej ktoś niegodziwy) poprzebijał je szpilką. W rzeczywistości dziurki te są punkcikami wypełnionymi olejkami eterycznymi. To dobrze znane i do dziś często stosowane zioło ma liczne nazwy regionalne takie jak: **przestrzelon**, **krzyżownik**, **dzwon** czy **kościelnica**, zwłaszcza że łatwo je znaleźć na ubogich pastwiskach, pustkowiach i obrzeżach widnych lasów.

Świętojańskie ziele

Dziurawiec jest ściśle związany z rozpoczynającym lato okresem świętojańskim, co utrwalone jest w nazwie **ziele świętojańskie**. W sobótkę (23 VI) ziele św. Jana (ang. St John's Wort) wraz z różnymi innymi ziołami, w celach ochronnych, wrzucano do sobótkowego ognia. Dodatkowo ziele dziurawca zatykano w każdy kąt domu, obory, stodoły i budynków gospodarczych, aby chronić siebie i bydło przed czarami. Dziewczęta chętnie zaś wiły w tym dniu z niego wianki.

Dawca bogactwa

Dziurawiec, ze względu na żółte kwiaty, kojarzono ze słońcem i bogactwem. Zebrany w noc świętojańską miał chronić przed piorunami, a noszony w portfelu – zapewniać pieniądze.

niesymetryczne,
eliptyczne, złotożółte
płatki; zgniecione
puszczają czerwony sok

Lek na rany

Ze względu na czerwony kolor wyciąg (olej) z dziurawca już w dobie krucjat (1095–1291) stosowano w leczeniu krwawiących ran. Dziś wiemy, że zawarta w nim hiperycyna wspomaga leczenie łagodnych stanów depresyjnych.

Rycerze krucjatowi –
rysunek z 1917 r., aut.
R. Gameiro

Dziurawiec jest w polskiej tradycji ludowej silnie sakralizowany – kojarzy się go z krzyżem (ze względu na ułożenie liści), krwią Jezusa („krwawe” plamki na płatkach kwiatów) oraz Jego łzami (kształt liści). Sama roślina miała wyrosnąć pod krzyżem Chrystusa na Gólgocie i uzyskać swe właściwości lecznicze dzięki kapiącej na nią krwi Zbawiciela.

Sobótką nad jeziorem Jølstravatnet – obraz z 1909 r., aut. N. Astrup

Łodyga obficie
rozgałęziona,
u dołu dreb-
niejąca

liczne pręciki
w kwiecie –
50–100 szt.

Mniszek pospolity

Taraxacum officinale

Zakwitający masowo **mniszek pospolity** a. **lekarski** najpierw napełnia łąki złotymi kwiatami, a po dojrzeniu – puszystymi dmuchawcami. Silny wiatr zdmuchuje nasiona i na polu pozostają już tylko łyse główki – jak u mnicha – co najpewniej zainspirowało nazwę naukową. Popularna nazwa **mlecz** pochodzi natomiast od zawartego w tej roślinie soku podobnego do mleka. Inne nazwy to **maj**, od miesiąca kwitnienia, oraz **wole oczy** i **żabi kwiat**, o trudnym do odgadnięcia pochodzeniu.

„Dmuchałce, latawce, wiatr

Daleko z betonu **Świat...**

Urszula – Dmuchałce, latawce, wiatr
Tekst: M. Dutkiewicz
Muzyka: R. Lipko

po dojrzeniu
mniszek
zmienia się
w dmucha-
wiec, ta
puszysta kula
rozpadająca
się po dmuch-
nięciu służyła
do wróżb
miłosnych

Rozdzielone,
puste w środku,
bezlístne łodygi
włożone do wody
związują się w spi-
rale, tworząc
fantazyjne
wzory.

sok mleczny
stosowano
kiedyś jako
krem odmła-
dzający

owoc – niełupka zaopatrzona w dzióbek
z puchem kielichowym ułatwiającym
rozsiewanie przez wiatr

Lwi ząb
Języczkowe, złote kwiatki mniszka
przypominały średniowiecznym
ludziom zęby lwa – stąd m.in. jego
angielska nazwa – dandelion.
Skupione promieniście w koszyczko-
wym kwiatostanie tworzą
„płatki”. Symbolizujące
słońce kwiaty zbiera się
i gotuje w wodzie z cuk-
rem, otrzymując „majowy
miodek” – tradycyjny
lek na przeziębienie.

Różne inne „mleczę”

Nazwą mlecz zwykło się określać wszystkie żółto kwitnące
rośliny z rodziny astrowatych zawierające sok mleczny, takie jak
1. *podbiał pospolity* (*Tussilago farfara*), 2. *pępawa dwuletnia*
(*Crepis biennis*) oraz 3. *mlecz zwyczajny* (*Sonchus oleraceus*).

pędy
kwiatowe
pokryte
drobnymi
łuskami

1.

okrywa
kwiatostanu
delikatnie
owłosiona

2.

kolczasto
ząbkowane
liście siedzą
na pustej
w środku,
paskowanej
łodydze

3.

Jeszcze jedno **spojrzenie...**

Czyli krótkie podsumowanie

Podstawowe informacje o niektórych, mniej lub bardziej „typowych” dla rodzaju, gatunkach „kwiatów” przedstawionych w broszurze.

zdjęcie
rośliny
w czasie
kwitnienia

nazwa polska

nazwa łacińska

czas kwitnienia

wysokość w cm

fiolatek trójbarwny

Viola tricolor

kwiecień–wrzesień

10–40 cm

cykoria podróżnik

Cichorium intybus

lipiec–październik

30–150 cm

stokrotka pospolita

Bellis perennis

styczeń–listopad

5–15 cm

poziomka pospolita

Fragaria vesca

maj–czerwiec

5–20 cm

nawłoc kanadyjska

Solidago canadensis

sierpień–październik

50–250 cm

ślaz dziki

Malva sylvestris

czerwiec–październik

30–100 cm

koniczyna łąkowa

Trifolium pratense

czerwiec–wrzesień

15–40 cm

**dziewanna
drobnokwiatowa**

Verbascum thapsus

lipiec–wrzesień

50–200 cm

oset kędzierzawy

Carduus crispus

lipiec–wrzesień

50–180 cm

dziurawiec zwyczajny

Hypericum perforatum

lipiec–sierpień

30–60 cm

mniszek pospolity

Taraxacum officinale

kwiecień–lipiec

5–40 cm

Indeks

Alfabetyczny spis nazw polskich i łacińskich (pisanych kursywą) gatunków roślin występujących w broszurze wraz z numerami stron, na których są wzmiankowane. Numery pogrubione odnoszą się do „właściciela” strony.

- A** *Alcea* sp. 10
Althaea officinalis 10
Anethum graveolens 9
- B** *Bellis perennis* **6**, 16
- C** *Carduus crispus* 13, 16
Carduus nutans 13
Cichorium intybus 5, 16
Cichorium intybus var. *foliosum* 5
Cichorium intybus var. *sativum* 5
Cirsium arvense 13
Cirsium vulgare 13
Crepis biennis 15
cykoria korzeniowa 5
cykoria podróżnik 5, 16
cykoria sałatowa 5
- D** *Dahlia* sp. 8
dalia (georgina) 8
dziewanna drobnokwiatowa 12, 16
dziewanna pospolita 12
dziewanna wielkokwiatowa 12
dziurawiec zwyczajny **14**, 16
- E** *Echinops* sp. 9
- F** fiołek leśny 4
fiołek ogrodowy (bratek) 4
fiołek polny 4
fiołek Rivina 4
fiołek trójbarwny 4, 16
Fragaria vesca 7, 16
Fragaria × ananassa 7
- G** groszek pachny 3
- H** *Helianthus* sp. 8
Hypericum perforatum **14**, 16
- J** jarzębina (jarzab pospolity) 8
jastrun właściwy (złocię) 8–9
- K** koniczyzna biała 11
koniczyzna białoróżowa 11
koniczyzna łąkowa 11, 16
koniczyzna polna 11
koper ogrodowy 9
- L** *Lathyrus odoratus* 3
Lavandula sp. 9
lawenda 9
Leucanthemum vulgare 8–9
- Mi** *Malva alcea* 10
Malva neglecta 10
Malva sylvestris **10**, 16
malwa 10
mlecz zwyczajny 15
mniszek pospolity (mlecz) **15**, 16
- N** *Narcissus jonquilla* 2
nawłóć kanadyjska 9, 16
- O** oset kędzierzawy 13, 16
oset zwisły 13
ostrożeń lancetowaty 13
ostrożeń polny 13
- Pi** pępawa dwuletnia 15
podbiał pospolity 15
poziomka pospolita 7, 16
poziomka truskawka (truskawka) 7
prawołz lekarski 10
przegorzan 9
- R** *Rosa canina* 3
róża dzika 3
Rudbeckia sp. 8
rudbekia 8
- S** słonecznik 8
Solidago canadensis 9, 16
Sonchus oleraceus 15
Sorbus aucuparia 8
stokrotka pospolita **6**, 16
- Ś** śláz dziki **10**, 16
śláz zaniedbany 10
śláz zygmarek 10
- T** *Tanacetum vulgare* 9
Taraxacum officinale **15**, 16
Trifolium arvense 11
Trifolium hybridum 11
Trifolium pratense 11, 16
Trifolium repens 11
Tussilago farfara 15
- V** *Verbascum densiflorum* 12
Verbascum nigrum 12
Verbascum thapsus 12, 16
Viola arvensis 4
Viola reichenbachiana 4
Viola riviniana 4
Viola tricolor 4, 16
Viola × wittrockiana 4
- W** wrotycz pospolity 9
- Ż** żonkil (narcyż żonkil) 2

Piśmiennictwo

- Bartmiński J. (red.), SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH T. II CZ. 3 KWIATY, Lublin 2019;
- Bartmiński J. (red.), SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH T. II CZ. 4 ZIOŁA, Lublin 2019;
- Bayton R. i in., THE HERB BOOK, Londyn 2023;
- Bortniak M., O ZIOŁACH, Warszawa 2021;
- Bruce-Milford M., Wilkinson P., SIGNS AND SYMBOLS, Londyn 2019;
- Kłosiewicz S., Kłosiewicz O., PRZYRODA W POLSKIEJ TRADYJCJI, Warszawa 2011;
- Kujawska M. i in., ROŚLINY W WIERZENIACH I ZWYCZAJACH LUDOWYCH, Wrocław 2016;
- Spohn M., Golte-Bechtle M., Spohn R., JAKA TO ROŚLINA?, Warszawa 2024;
- Spohn M., Spohn R., JAKI TO KWIAT?, Warszawa 2009.

O roślinach inaczej. Część 7. Kwiaty jest 52 tomem z serii Zeszytów Edukacyjnych Śląskiego Ogrodu Botanicznego.

Tekst: Wojciech Pikula, Konsultacje merytoryczne: Izabela Gwóźdź, Natalia Zdrzałek, Korekta i redakcja tekstów: Barbara Ziemer, Redakcja techniczna: Wojciech Pikula, Zdjęcie na okładce: pl.freepik.com

ISBN 978-83-977776-4-4, Wydanie I

Śląski Ogród Botaniczny, Mikołów 2026

Dofinansowano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Treści zawarte w publikacji nie stanowią oficjalnego stanowiska organów Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Źródła ilustracji: zdjęcia pochodzą z witryn internetowych: canva.com (ss. 7, 14), commons.wikimedia.org (ss. 1, 2, 4sd, 5s, 5pd, 6pd, 10d, 11lg, 12ls, 13ls, 14ld, 14pg), pl.freepik.com (ss. 2–3, 4, 5, 5pg, 6, 6ld, 7pd, 9d, 9g, 10, 10pg, 11, 11pd, 12, 13, 15, 16); malunek bukietu (ss. 8–9) Izabela Gwóźdź; rysunki botaniczne (ss. 3, 6, 7) – opracowania własne autora według różnych źródeł

ISBN 978-83-977776-4-4

9 788397 777644